

Έκθεση για την Ελλάδα

Πίνακας Περιεχομένων

Σύνοψη	3
Εισαγωγή	4
Επισκόπηση των στόχων και του πεδίου εφαρμογής της έκθεσης.....	4
Περιγραφή του χώρου των πολιτών στη χώρα	4
Νομικό και πολιτικό περιβάλλον	5
Περίληψη της εθνικής νομοθεσίας και του ρυθμιστικού περιβάλλοντος ...	5
Ανάλυση των μέτρων προστασίας για τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών	8
Δημόσιος διάλογος και κοινωνικές προκλήσεις	11
Τάσεις στον δημόσιο διάλογο και κοινωνικές στάσεις για τις ΟΚΠ.....	11
Παραδείγματα εκστρατειών δυσφήμισης και ψηφιακών απειλών	12
Συμμετοχικές διαβουλεύσεις	15
Άμεσες εμπειρίες και αντιλήψεις επαγγελματιών και ακτιβιστών των ΟΚΠ	15
<i>Ερώτηση για συνεντεύξεις:.....</i>	<i>15</i>
<i>Ερωτήσεις για ομάδες εστίασης: .....</i>	<i>15</i>
Βασικά ευρήματα από συνεντεύξεις και ομάδες εστίασης	16
Συμπεράσματα και συστάσεις	19
Περίληψη των βασικών ευρημάτων	19
Συστάσεις για τη βελτίωση του πολιτικού χώρου και την προστασία των ΟΚΠ	19
Παραρτήματα	20

Σύνοψη

Εστίαση της έρευνας γραφείου: Στο πλαίσιο του Πακέτου Εργασίας 2 του έργου CivicChampions αναπτύχθηκε μια νέα ερευνητική πρωτοβουλία. Η έρευνα αποτελείται από δύο κύριες συνιστώσες: έρευνα γραφείου και έρευνα πεδίου, και έχει δρομολογηθεί για να παράσχει μια εις βάθος ανάλυση του περιβάλλοντος και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (ΟΚΠ) στη Νότια Ευρώπη, με έμφαση στην Ιταλία, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Κύπρο. Ο συνδυασμός αυτών των δύο ερευνητικών προσεγγίσεων θα προσφέρει μια ολιστική κατανόηση των παραγόντων που διαμορφώνουν τον χώρο των πολιτών στην περιοχή.

- **Νομοθεσία και πολιτικός χώρος:** Η έρευνα αυτή θα επανεξετάσει την εθνική νομοθεσία και το ρυθμιστικό περιβάλλον στις χώρες εταίρους, αναλύοντας την κατάσταση του πολιτικού χώρου και την ικανότητα των ΟΚΠ να λειτουργούν ελεύθερα εντός του νομικού τους πλαισίου.
- **Τάσεις και προκλήσεις:** Μέσα από την ανάλυση των περιπτωσιολογικών μελετών, η έρευνα γραφείου θα διερευνήσει τις τρέχουσες τάσεις και προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ΟΚΠ, παρέχοντας πληροφορίες για το εξελισσόμενο τοπίο στο οποίο λειτουργούν οι οργανώσεις αυτές.
- **Εμπόδια και απειλές:** Η έρευνα θα εντοπίσει τα βασικά εμπόδια για την προστασία και τη λειτουργία της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικοπολιτισμικών, οικονομικών, πολιτικών, νομικών και ψηφιακών προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι ΟΚΠ στις χώρες αυτές.

Έμφαση στην έρευνα πεδίου:

Εκτός από την έρευνα γραφείου, η έρευνα πεδίου θα παράσχει βασικές ποιοτικές πληροφορίες:

- **Συνεντεύξεις:** Κάθε εταίρος θα διεξάγει πέντε συνεντεύξεις με επαγγελματίες που εργάζονται σε ΟΚΠ (π.χ. διαχειριστές έργων, εκπαιδευτές, κοινωνικοί λειτουργοί) για να κατανοήσει την ικανότητά τους να υποστηρίξουν τον χώρο των πολιτών σε σχέση με την κρατική επιρροή.
- **Συζητήσεις σε ομάδες εστίασης:** (π.χ. περιβάλλον, χειραφέτηση των γυναικών, θέματα LGBTIQ+) για να αποκομίσουν τις απόψεις τους σχετικά με τον εθνικό χώρο των πολιτών, συμπεριλαμβανομένης της ύπαρξης χώρων χωρίς αποκλεισμούς και ασφαλών χώρων για συζήτηση, της ελευθερίας της έκφρασης, της νομικής και οικονομικής υποστήριξης και της ικανότητάς τους να υποστηρίξουν τον χώρο των πολιτών.

Αυτή η συνδυασμένη έρευνα γραφείου και πεδίου θα συμβάλει σημαντικά στους γενικούς στόχους του έργου, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη βάση για τεκμηριωμένη δράση για τη στήριξη και την ενίσχυση των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών στη Νότια Ευρώπη. Τα ευρήματα θα βοηθήσουν στην αντιμετώπιση των βασικών εμποδίων και προκλήσεων στο νομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν οι οργανώσεις αυτές. Τα αποτελέσματα θα οδηγήσουν στην εκπόνηση τεσσάρων ειδικών εκθέσεων ανά χώρα, μιας συγκριτικής έκθεσης και θα καθοδηγήσουν νέες στρατηγικές στις μεταγενέστερες φάσεις του έργου, ώστε να εξασφαλιστούν αποτελεσματικές απαντήσεις για την προώθηση και την προστασία της κοινωνίας των πολιτών στην Ιταλία, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Κύπρο.

Εισαγωγή

Επισκόπηση των στόχων και του πεδίου εφαρμογής της έκθεσης

Η έρευνα γραφείου βασίζεται σε εθνικές (νόμοι, εκθέσεις) και διεθνείς πηγές (έρευνα, πολιτική, συνηγορία) για να προσφέρει μια επισκόπηση του νομικού, πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος σε σχέση με τη δομή και τη λειτουργία των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών (ΟΚΠ) και της τρέχουσας κατάστασης του χώρου των πολιτών ευρύτερα στο ελληνικό πλαίσιο. Ως εκ τούτου, εξετάζει τα πρόσφατα νομοθετικά μέτρα που έχουν ληφθεί για την προώθηση και την προστασία του ελληνικού χώρου των πολιτών, ενώ παράλληλα ρίχνει φως στα βασικά οικονομικά, νομικά και πολιτικά εμπόδια που επιβάλλονται στις προσπάθειες και τους στόχους της κοινωνίας των πολιτών. Στη συνέχεια, οι συμμετοχικές διαβουλεύσεις παρέχουν άμεσες εμπειρίες και αντιλήψεις επαγγελματιών και ακτιβιστών των ΟΚΠ που εργάζονται στην Ελλάδα.

Περιγραφή του χώρου των πολιτών στη χώρα

Στο ελληνικό νομικό πλαίσιο δεν υπάρχει ξεχωριστός ορισμός του "χώρου των πολιτών". Ουσιαστικά, ενώ η ΕΕ αναγνωρίζει τον δομικό και συστατικό ρόλο των ΟΚΠ, την ορθή διακυβέρνηση και το νομοθετικό της έργο, σε εθνικό επίπεδο στη χώρα μας ο ειδικός ρόλος του χώρου των πολιτών δεν έχει κατοχυρωθεί νομοθετικά με ανάλογο τρόπο, παρά τις σχετικές συλλογικές πρωτοβουλίες των οργανώσεων - με κυριότερη ίσως την προσπάθεια να συμπεριληφθεί σχετική αναφορά στο Σύνταγμα (προηγούμενες προσπάθειες το 2001 και το 2008). Όπως παρατηρεί το Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνία των Πολιτών 2024 που δημοσίευσε το Ίδρυμα Μποδοσάκη, έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος σε νομοθετικό επίπεδο με το νόμο 4873/2021, ο οποίος καθορίζει καθοριστικά τις μορφές της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών και τις εκφάνσεις της.

Ο κύριος στόχος του νόμου 4873/2021 είναι η δημιουργία ενός ενιαίου πλαισίου για τη ρύθμιση των ΟΚΠ, αντικαθιστώντας το προηγούμενο νομοθετικό πλαίσιο, στο οποίο η ρύθμιση των δραστηριοτήτων του πολιτικού χώρου πραγματοποιείται από ένα πλήθος διάσπαρτων νόμων, μητρώων και υπηρεσιών διαφόρων υπουργείων.

Σύμφωνα με το άρθρο 4, του νόμου 4873 του 2021, οι ΟΚΠ είναι εθελοντικές οργανώσεις προσώπων που ιδρύονται και λειτουργούν στην Ελλάδα ως σωματείο ή αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες, με κοινωφελή σκοπό, ανεξάρτητες από κράτη ή κυβερνήσεις, την τοπική αυτοδιοίκηση, δημόσιους οργανισμούς δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, εμπορικές, συνδικαλιστικές και επαγγελματικές οργανώσεις και ενώσεις, πολιτικές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα. Η ανεξαρτησία αυτή προσδιορίζεται από τη μη συμμετοχή οποιουδήποτε νομικού προσώπου που ανήκει στο δημόσιο τομέα, όπως ορίζεται στην παράγραφο α) στοιχείο α). 1 του άρθρου 14 του ν. 4270/2014 (Α' 143), με εξαίρεση τα νομικά πρόσωπα της υποπαρ. 3 της παρ. 1 του άρθρου 68 του ν. 4235/2014 (Α' 32), ως προς τη σύνθεση των οργάνων διοίκησης και των γενικών συνελεύσεών τους.

Ο ακριβής αριθμός των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών (ΟΚΠ) που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα δεν έχει προσδιοριστεί με ακρίβεια. Ωστόσο, σύμφωνα με το [Στρατηγικό Σχέδιο Δράσης του Μποδοσάκη](#), και χρησιμοποιώντας έναν ευρύ ορισμό των ΟΚΠ, εκτιμάται ότι υπάρχουν πάνω από 6.200 τέτοιες οργανώσεις, εξαιρουμένων των συλλόγων γονέων, οι οποίοι δεν υπολογίζονται στο συνολικό αριθμό των μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η πλειονότητα

αυτών των οργανώσεων είναι μικρές, με λίγα μέλη και επικεντρώνονται κυρίως σε δράσεις σε τοπικό επίπεδο, διαχειριζόμενες περιορισμένους οικονομικούς πόρους. Όταν υιοθετείται ένας πιο συγκεκριμένος ορισμός που περιλαμβάνει μόνο οργανώσεις με αμιγώς κοινωφελή σκοπό (όπως αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρείες, ιδρύματα και ενώσεις), το πρόγραμμα THALES II (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) εντοπίζει 750 ενεργές ελληνικές και διεθνείς οργανώσεις σε όλη τη χώρα. Ο αριθμός των οργανώσεων που ορίζονται ως ΜΚΟ είναι ακόμη μικρότερος. Ο αριθμός των οργανώσεων είναι επίσης χαμηλός στα μητρώα που τηρούν οι δημόσιες υπηρεσίες.

Νομικό και πολιτικό περιβάλλον

Περίληψη της εθνικής νομοθεσίας και του ρυθμιστικού περιβάλλοντος

Όπως προαναφέρθηκε, η εθνική νομοθεσία που διέπει τις ΟΚΠ στην Ελλάδα κατοχυρώνεται στο νόμο 4873/2021. Ένα από τα βασικά ευρήματα αυτής της έρευνας έχει τονίσει ότι, παράλληλα με τους περιορισμούς που επιβάλλονται στις ΟΚΠ -μεταξύ άλλων- από τον εν λόγω νόμο (που αναλύεται λεπτομερώς παρακάτω), αν και η μεταδικτατορική ανάπτυξη της Ελλάδας από το 1974 και μετά έχει σημειώσει σημαντική πρόοδο στον εκδημοκρατισμό, τα δικαιώματα των πολιτών και τον εκσυγχρονισμό, οι εξελίξεις αυτές δεν έχουν δημιουργήσει συνθήκες που να ευνοούν την αποδυνάμωση του κρατικού ελέγχου και την προώθηση μιας ισχυρότερης κοινωνίας των πολιτών ([Huliaras 2015](#)). Αν και υπάρχουν πολλές άτυπες, λιγότερο ορατές πτυχές της κοινωνίας των πολιτών -όπως οι χαλαρά οργανωμένες ομάδες και τα αυθόρμητα δίκτυα συλλογικών φορέων χωρίς επίσημο νομικό καθεστώς- η κατάσταση σε επίσημο επίπεδο είναι αρκετά διαφορετική, διαμορφωμένη από συγκεκριμένα εθνικά χαρακτηριστικά. Σε σύγκριση με πολλές δυτικοευρωπαϊκές χώρες, η Ελλάδα έχει μια σχετικά υπανάπτυκτη παράδοση της κοινωνίας των πολιτών για διάφορους αλληλένδετους λόγους. Οι λόγοι αυτοί ξεφεύγουν από το πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Ναι, όπως εξηγεί ο [Μακρίδης](#) (2022), αυτό δεν είναι αποτέλεσμα της ανόδου ανελεύθερων ή αυταρχικών καθεστώτων, αλλά οφείλεται μάλλον σε δομικούς παράγοντες εντός της ελληνικής κοινωνίας. Για παράδειγμα, η Ελλάδα έχει χαμηλά επίπεδα συμμετοχής σε συλλόγους, εθελοντισμού και κοινωνικής εμπιστοσύνης - βασικοί δείκτες μιας εύρωστης κοινωνίας των πολιτών. Επιπλέον, ο μη κερδοσκοπικός τομέας της χώρας είναι συγκριτικά περιορισμένος, με ένα λιγότερο θεσμοθετημένο τοπίο για τις ομάδες της κοινωνίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των ΜΚΟ, οι οποίες συχνά κατηγοριοποιούνται ευρέως ως ΟΚΠ. Μια σύντομη ανάλυση των κοινωνικών αντιλήψεων για την κοινωνία των πολιτών, ως μία από τις πολλές πιθανές εξηγήσεις για την υπανάπτυκτη φύση της τελευταίας, εξετάζονται στη σχετική ενότητα.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι, παρά τη συνολική αδυναμία του ελληνικού τομέα των πολιτών, έχει σημειωθεί αύξηση των πρωτοβουλιών βάσης, των ελεύθερων και άτυπων πρωτοβουλιών αλληλεγγύης που υπάρχουν έξω από τα νεοφιλελεύθερα πλαίσια, με στόχο την αναδιαμόρφωση της κοινωνικής ζωής ([Ροζάκου 2016](#)). Αυτές οι πρωτοβουλίες, όπως παρατηρεί ο [Μακρίδης](#), αποκαλύπτουν ένα απροσδόκητο δυναμικό για την κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα. Πράγματι, τις τελευταίες δύο-τρεις δεκαετίες παρατηρείται αύξηση των πρωτοβουλιών και των δραστηριοτήτων εμπλοκής των πολιτών. Ωστόσο, η αύξηση αυτή δεν αντανάκλα σημαντικές αλλαγές στα κοινωνικά πρότυπα, αλλά συνδέεται με τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις ΜΚΟ και με διαφορετικές τακτικές κινητοποίησης των πολιτικών κομμάτων της Αριστεράς. Ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης στην οργανωμένη κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα είναι μικτός: νέες

πρωτοβουλίες γεννιούνται, αλλά οι παλαιότερες υπονομεύονται - λόγω της αλλαγής των προτεραιοτήτων και της μείωσης της κρατικής στήριξης ([Huliaras 2014](#)).

Πιο πρόσφατα, στην Ελλάδα υπήρξε αλλαγή κυβέρνησης το 2019, με μια κυβέρνηση υπό την ηγεσία της Αριστεράς να αντικαθίσταται από ένα κεντροδεξιό κόμμα. Το 2023 διεξήχθησαν τόσο εθνικές όσο και περιφερειακές/δημοτικές εκλογές σε διάστημα πέντε μηνών.

Υπό το φως των πρόσφατων εξελίξεων, οι σχολιαστές περιγράφουν την κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών ως "υπό επίθεση".¹

Ενδεικτικά, όσον αφορά την εθνική νομοθεσία και με βάση την έκθεση [Civicus Lens 2023](#):

Τον Φεβρουάριο του 2020, η Ελλάδα άλλαξε τον νόμο για την εγγραφή των ΟΚΠ που ασχολούνται με τη μετανάστευση, το άσυλο και την κοινωνική ένταξη. Ο νόμος 4664/2020 δημιούργησε ένα μητρώο που περιέχει πληροφορίες όχι μόνο για τις ΟΚΠ αλλά και για τα μέλη, τους εργαζόμενους και τους συνεργάτες τους. Η κυβέρνηση δήλωσε ότι αυτό θα ελέγξει τις δραστηριότητες των ΟΚΠ που βοηθούν τους αιτούντες άσυλο, κατηγορώντας τις ότι λειτουργούν με "ελαττωματικό και παρασιτικό τρόπο".

Μια περαιτέρω αλλαγή του νόμου τον Μάιο του 2020 προσέθεσε πρόσθετες λεπτομέρειες σχετικά με τις νομικές απαιτήσεις για την εγγραφή των ΟΚΠ και τόνισε ότι μόνο οι εγγεγραμμένες ΟΚΠ μπορούν να αναλαμβάνουν δραστηριότητες ασύλου, μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, η κυβέρνηση εισήγαγε ακόμη αυστηρότερες και πιο παρεμβατικές απαιτήσεις εγγραφής. Οι εμπειρογνώμονες του Συμβουλίου της Ευρώπης κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι αλλαγές θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε "μια ανησυχητική ανθρωπιστική κατάσταση" και συνέστησαν ουσιαστικές αναθεωρήσεις για να ευθυγραμμιστούν οι νέοι νόμοι με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Οι αλλαγές σημαίνουν ότι οι ΟΚΠ που ασχολούνται με τη μετανάστευση, το άσυλο και την κοινωνική ένταξη πρέπει να εγγράφονται στο Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, το οποίο έχει πλήρη διακριτική ευχέρεια να δέχεται ή να απορρίπτει τις αιτήσεις και δεν χρειάζεται να εξηγεί τις αποφάσεις του. Υπάρχει ένας μακρύς κατάλογος απαιτήσεων εγγραφής και η υποχρέωση εγγραφής επεκτείνεται στο προσωπικό, τα μέλη και τους εθελοντές των ΟΚΠ. Εάν το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου εκτιμήσει ότι ένα άτομο δεν συμμορφώνεται, τόσο το ίδιο όσο και η ΟΚΠ του μπορούν να εμποδιστούν να εγγραφούν. Βάσει του νόμου, οι μη εγγεγραμμένες ΟΚΠ δεν επιτρέπεται να λειτουργούν.

Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, οι σκόπιμα αδιαφανείς διαδικασίες εγγραφής χρησιμοποιούνται ως πολιτικό εργαλείο για την τιμωρία ορισμένων και την επιβράβευση άλλων. Αυτό κατέστη σαφές ήδη από τον Οκτώβριο του 2020, όταν μια πρώην πολιτική ομάδα που πρόσκειται στο κυβερνών κόμμα (Νέα Δημοκρατία) αναδιοργανώθηκε νομικά ως ΟΚΠ που εργάζεται στον τομέα του ασύλου και καταχωρήθηκε γρήγορα και έλαβε μεγάλη επιχορήγηση για την κατασκευή κατοικιών για τους πρόσφυγες.

Συγκριτικά, [η Refugee Support Aegean](#), μια γνωστή ΟΚΠ με βάση τα δικαιώματα που αναλαμβάνει νομική δράση για την υποστήριξη των προσφύγων, χρειάστηκε να περιμένει ενάμιση χρόνο για να μάθει ότι η αίτηση εγγραφής της είχε απορριφθεί. Ο λόγος που δόθηκε ήταν ότι ήταν παράνομο να

¹ <https://lens.civicus.org/greece-humanitarian-action-under-attack/>

υποστηρίζει άτομα που αντιμετωπίζουν απέλαση. Μετά από παρέμβαση του γραφείου του Έλληνα Διαμεσολαβητή, η αίτησή της εγκρίθηκε μόλις τον Μάιο του 2022.

Τον Σεπτέμβριο του 2021, ένας νέος νόμος για τις απελάσεις και τις επιστροφές επέβαλε οικονομικές και ποινικές κυρώσεις στις ΟΚΠ που εμπλέκονται σε επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης στη θάλασσα, οι οποίες διεξάγονται χωρίς την άδεια του Λιμενικού Σώματος - Ελληνικής Ακτοφυλακής. Οι διεθνείς ΟΚΠ επιτρέπεται να συμμετέχουν σε επιχειρήσεις έρευνας και διάσωσης μόνο εάν οι ίδιες και τα μέλη, οι συνεργάτες και οι υπάλληλοί τους είναι εγγεγραμμένοι στις ελληνικές αρχές και μόνο όταν η δράση του Λιμενικού Σώματος δεν είναι δυνατή. Οι παραβάσεις μπορούν να επιφέρουν πρόστιμα έως και 6.000 ευρώ (περίπου 7.100 δολάρια ΗΠΑ) για τις οργανώσεις και 1.000 ευρώ (περίπου 1.200 δολάρια ΗΠΑ) για τα άτομα, τα οποία μπορούν επίσης να διωχθούν ποινικά και να καταδικαστούν σε φυλάκιση ενός έτους, με μεγαλύτερες ποινές εάν βρεθούν υπεύθυνοι για ατύχημα. Οι επαναλαμβανόμενες παραβάσεις θα μπορούσαν να επιφέρουν υψηλότερα πρόστιμα και ακύρωση της εγγραφής.

Οι νέοι νόμοι παρείχαν νομική κάλυψη στις τακτικές που χρησιμοποιούνται για την ποινικοποίηση της αλληλεγγύης. Η κυβέρνηση κατηγορεί ψευδώς ακτιβιστές για σοβαρά εγκλήματα που επισύρουν μεγάλες ποινές φυλάκισης, τους υποβάλλει σε μακρές ποινικές διαδικασίες και τους κρατάει, ενώ παράλληλα παρενοχλεί τις οργανώσεις τους με όλες τις πρόσφατα εισαχθείσες κανονιστικές επιβαρύνσεις.

Η ποινικοποίηση συνοδεύεται από πράξεις εκφοβισμού, απειλές και σωματικές επιθέσεις από ακροδεξιές ομάδες, μαζί με εκστρατείες συκοφάντησης στα μέσα ενημέρωσης που υποκινούνται από πολιτικούς και την αστυνομία και περιλαμβάνουν τη διαρροή προσωπικών πληροφοριών των ακτιβιστών. Περαιτέρω επιθέσεις αναμένονται ενόψει των εκλογών του Μαΐου, καθώς το κυβερνών κόμμα προσπαθεί να ενισχύσει το παραπαίον δημοσκοπικό του προβάδισμα.

Σύμφωνα με την έκθεση 2024 Civic Space Report², μετά από πιέσεις, το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου στην Ελλάδα ανακοίνωσε κατ' ιδίαν στις ΟΚΠ ότι θα επανεξεταστούν και θα τροποποιηθούν οι απαιτήσεις εγγραφής για τις ΟΚΠ και τα άτομα που ασχολούνται με θέματα που σχετίζονται με τη μετανάστευση, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει τέτοιες ενέργειες.

Όλοι οι παραπάνω περιορισμοί αντικατοπτρίζονται στις συνολικές αξιολογήσεις της χώρας.

Για παράδειγμα, στον Δείκτη Κράτους Δικαίου 2023 η χώρα κατατάσσεται στην 29η θέση μεταξύ 31 χωρών της ΕΕ, της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών και της Βόρειας Αμερικής³. Η Ελλάδα είχε επίσης τη χαμηλότερη βαθμολογία για την ελευθερία του Τύπου το 2023 στην ΕΕ, σύμφωνα με τον δείκτη των Δημοσιογράφων χωρίς Σύνορα (RSF)⁴. Η αποστολή της Επιτροπής Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (Επιτροπή LIBE) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ελλάδα βρίσκεται στα

² https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

³ <https://govwatch.gr/en/reports/world-justice-project-rule-of-law-index-2023/#:%7E:text=This%20year%20alone%2C%20the%20rule,incluing%20Greece>

⁴ <https://rsf.org/en/country/greece>

όρια, καθώς αντιμετωπίζει πολύ σοβαρές απειλές⁵, μετά από επίσκεψη στην Ελλάδα τον Μάρτιο, κατά την οποία αξιωματούχοι αρνήθηκαν να συναντήσουν την αντιπροσωπεία.⁶

Για περισσότερους από 18 μήνες, οι έρευνες σχετικά με τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού παρακολούθησης από τις ελληνικές αρχές εναντίον τουλάχιστον 40 στόχων, συμπεριλαμβανομένων δημοσιογράφων (γνωστό ως σκάνδαλο "PredatorGate") ήταν αργές και παρεμποδίζονταν. Αυτό εγείρει ανησυχίες σχετικά με τη λειτουργία του συστήματος δικαιοσύνης και την ανεξαρτησία των ανεξάρτητων αρχών που συμμετέχουν στις έρευνες. Επιπλέον, ο διοικητής της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας (NAT), ο οποίος διερεύνησε την υπόθεση των υποκλοπών το 2022 και δεν διαπίστωσε παραβιάσεις της ελληνικής ή της ενωσιακής νομοθεσίας, παραιτήθηκε τον Ιούλιο του 2022. Μέχρι σήμερα δεν έχει επιλεγεί νέος Διοικητής, αγνοώντας τη νομοθεσία που διέπει την εποπτική αρχή. Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη εισήγηση του Civicus Monitor, η αρμοδιότητα και η ανεξαρτησία του NAT έχουν αμφισβητηθεί αρκετές φορές, μεταξύ άλλων το 2022, όταν διερεύνησε τις επαναπροωθήσεις μεταναστών και προσφύγων και δεν διαπίστωσε κανένα παράπτωμα.

Ανάλυση των μέτρων προστασίας για τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών

Μια επισκόπηση των εθνικών και διεθνών εκθέσεων σχετικά με την κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών στη χώρα καταδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους τα μέτρα προστασίας που εφαρμόζονται για τις ΟΚΠ περιορίζουν στην πραγματικότητα το δυναμικό τους, την ελευθερία έκφρασης και συνάθροισης, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας χρηματοδότησής τους.

Καταρχάς, η θέσπιση του νόμου 4703/2020, ο οποίος ρυθμίζει τις δημόσιες υπαίθριες συγκεντρώσεις, μαζί με το νέο Εθνικό Σχέδιο για τη διαχείριση των δημόσιων υπαίθριων συγκεντρώσεων τον Ιανουάριο του 2021, φαίνεται ότι είχαν αρνητικό αντίκτυπο στο δικαίωμα ειρηνικής συνάθροισης. Τα μέτρα αυτά παρέχουν στις αρχές διακριτική ευχέρεια να διαλύουν ή να απαγορεύουν τις συγκεντρώσεις, ενδεχομένως με τη χρήση αστυνομικής βίας. Αυτό είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό, δεδομένης της έλλειψης έρευνας για πολυάριθμες περιπτώσεις υπερβολικής βίας και αυθαίρετων ενεργειών από την αστυνομία ([European Civic Forum 2022](#)).

Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του [Civicus](#), η Ελλάδα υποβαθμίστηκε από "περιορισμένη" σε "παρεμποδισμένη". Η αλλαγή αυτή περιγράφεται στην έκθεση «Η λαϊκή εξουσία υπό επίθεση 2022», η οποία αναφέρει διάφορους βασικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην υποβάθμιση: επανειλημμένη στοχοποίηση της κοινωνίας των πολιτών και των ακτιβιστών που εργάζονται με πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, υπερβολικές αντιδράσεις σε διαμαρτυρίες και συνεχιζόμενη νομική παρενόχληση και παρακολούθηση δημοσιογράφων. Οι εξελίξεις αυτές έχουν οδηγήσει σε αυξανόμενες ανησυχίες για τη διάβρωση των πολιτικών ελευθεριών στην Ελλάδα.

⁵<https://www.euractiv.com/section/politics/news/eu-parliament-mission-rule-of-law-in-greece-faces-very-serious-threats/>

⁶[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/745609/IPOL_STU\(2023\)745609_EN](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/745609/IPOL_STU(2023)745609_EN).

Αντλώντας εν μέρει από τα παραπάνω, έχουν αναφερθεί στην Ελλάδα τρία γενικότερα εμπόδια για την προστασία και τη λειτουργία του πολιτικού χώρου και της κοινωνίας των πολιτών:⁷

- Η ποινικοποίηση της αλληλεγγύης σε βάρος όσων εργάζονται με πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο παραμένει ανησυχητική.
- Οι αυστηροί κανόνες εγγραφής και η ύπαρξη πολλαπλών μητρώων για τις ΟΚΠ εξακολουθούν να εμποδίζουν το έργο τους.
- Η παρακολούθηση και οι αυθαίρετες αγωγές κατά ανεξάρτητων δημοσιογράφων αποτελούν μείζονα ανησυχία, καθώς η ελευθερία του Τύπου κατατάσσεται στη χειρότερη θέση στην ΕΕ.

Η έκθεση του [Civicus monitor](#) εξηγεί ότι η ελληνική κυβέρνηση συνέχισε την καταστολή των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και των ακτιβιστών που υπερασπίζονται τα δικαιώματα των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο. Για παράδειγμα, τον Δεκέμβριο του 2022, ο ακτιβιστής Παναγιώτης Δημητράς κατηγορήθηκε για "σύσταση εγκληματικής οργάνωσης" με σκοπό τη διευκόλυνση της παράνομης εισόδου υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελλάδα, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την απαγόρευση ταξιδιού και την απαγόρευση της συμμετοχής του στο Greek Helsinki Monitor, την οργάνωση της οποίας συνέβαλε στην ηγεσία.

Επιπλέον, το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου απέτυχε να τροποποιήσει τον νόμο του 2020 για την εγγραφή των ΜΚΟ, ο οποίος διέπει τις οργανώσεις που εργάζονται με πρόσφυγες και μετανάστες, αφήνοντάς τον εκτός ευθυγράμμισης με τα διεθνή πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ένας νόμος του 2021 έχει ποινικοποιήσει περαιτέρω τις επιχειρήσεις διάσωσης, ιδίως αυτές στη θάλασσα, αναγκάζοντας πολλές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών να σταματήσουν τις δραστηριότητές τους λόγω του φόβου της δίωξης.

Παραμένουν οι αυστηρές απαιτήσεις για τις ΟΚΠ που ασχολούνται με τη μετανάστευση

Ενώ δεν ψηφίστηκαν νέοι νόμοι σχετικά με την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι το 2022, εξακολουθεί να ισχύει μια κοινή υπουργική απόφαση, η οποία το 2020 εισήγαγε αυστηρές απαιτήσεις για τη λειτουργία των ΟΚΠ που εργάζονται για τη μετανάστευση στην Ελλάδα. Ο νόμος, σύμφωνα με τις εκθέσεις για τον χώρο των πολιτών που ζητήθηκαν, δυσχεραίνει την εγγραφή αυτών των οργανώσεων, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται η λειτουργία τους. Διάφοροι εγχώριοι και διεθνείς φορείς, συμπεριλαμβανομένης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, έχουν εκφράσει ανησυχίες σχετικά με τη συμβατότητα της νομοθεσίας με τις νομικές υποχρεώσεις της χώρας, ωστόσο η Ελλάδα επιμένει στην εφαρμογή της.

Η Ελλάδα, εν τω μεταξύ, έχει θέσει την εχθρότητα προς τους μετανάστες και τους πρόσφυγες - και την κοινωνία των πολιτών που εργάζεται για να τους βοηθήσει - στο επίκεντρο της πολιτικής της. Έχει δικάσει εργαζόμενους σε ανθρωπιστικές οργανώσεις με σοβαρές κατηγορίες, όπως κατασκοπεία, λαθρεμπόριο ανθρώπων, συμμετοχή σε εγκληματικές οργανώσεις, απάτη και νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες - εγκλήματα που μπορούν να επισύρουν ποινές φυλάκισης έως και 25 ετών. Πολλοί έχουν προφυλακιστεί και σε άλλους έχουν επιβληθεί ταξιδιωτικές απαγορεύσεις. Το κράτος έχει επίσης θέσει ακτιβιστές υπό παρακολούθηση. Η κυβέρνηση έχει ποινικοποιήσει τις

⁷ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

επιχειρήσεις διάσωσης μεταναστών στη θάλασσα, αναγκάζοντας αρκετές οργανώσεις να σταματήσουν τις προσπάθειές τους.

Η Ελλάδα έχει επίσης κατηγορηθεί για παράνομες επαναπροωθήσεις. Αυτοί οι περιορισμοί στα δικαιώματα της κοινωνίας των πολιτών που εργάζονται για να βοηθήσουν τους μετανάστες και τους πρόσφυγες ήταν ένας βασικός λόγος για τον οποίο η αξιολόγηση του πολιτικού χώρου της Ελλάδας υποβαθμίστηκε από στενό σε παρεμποδισμένο από το CIVICUS Monitor τον Μάρτιο του 2023. Η πρόκληση για την κοινωνία των πολιτών είναι ότι αυτές οι δράσεις φέρνουν στις κυβερνήσεις ένα επίπεδο δημόσιας υποστήριξης, γι' αυτό και τα κόμματα προσφέρουν αντιμεταναστευτική ρητορική πριν από τις εκλογές.

Περιορισμοί περί ειρηνικών συγκεντρώσεων

Τον Ιανουάριο του 2021 εισήχθη νέα σχετική νομοθεσία που ρυθμίζει τις δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις. Ο νόμος (4703/2020), μεταξύ άλλων, δίνει στις αρχές τη διακριτική ευχέρεια να διαλύουν ή να απαγορεύουν τις συγκεντρώσεις. Τον Ιούλιο του 2022, ο δήμαρχος της Αθήνας ζήτησε από τους υπουργούς Εσωτερικών και Προστασίας του Πολίτη το δικαίωμα να αδειοδοτεί -και ως εκ τούτου να περιορίζει- τις συγκεντρώσεις στην πρωτεύουσα της χώρας .⁸

Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

Από το 2020 μια σειρά νομοθετικών μέτρων παρεμπόδισαν την άσκηση της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι στην Ελλάδα, ιδίως για τις ΟΚΠ και τα άτομα που εργάζονται σε θέματα που σχετίζονται με τη μετανάστευση. Σύμφωνα με την Έκθεση για τον Πολιτικό Χώρο⁹, εθνικοί, ευρωπαϊκοί και διεθνείς φορείς για τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν εκφράσει ανησυχίες σχετικά με τα Μητρώα του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου. Οι ΜΚΟ είτε μπόρεσαν να εγγραφούν μετά από παρέμβαση των αρμόδιων αρχών είτε τους αρνήθηκαν εντελώς την εγγραφή, αναγκάζοντάς τους να σταματήσουν τις δραστηριότητές τους.

Μετά από πιέσεις, το 2023 το Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου ανακοίνωσε ανεπίσημα ότι οι απαιτήσεις εγγραφής θα επανεξεταστούν και θα τροποποιηθούν, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχουν γίνει τέτοιες ενέργειες. Δεν υπάρχουν δημόσιες πληροφορίες σχετικά με το πόσες ΟΚΠ έγιναν δεκτές ή απορρίφθηκαν το 2023 και τα κριτήρια επιλογής παραμένουν ασαφή. Σύμφωνα με την έκθεση της Επιτροπής της ΕΕ για το κράτος δικαίου του 2023, υπάρχουν εννέα μητρώα στη χώρα και η παράλληλη ύπαρξή τους παραμένει ζήτημα. Τον Οκτώβριο, το Υπουργείο Εσωτερικών εγκαινίασε δύο ακόμη ψηφιακές βάσεις δεδομένων, μια δημόσια βάση δεδομένων και ένα ειδικό μητρώο που θα συλλέγουν πληροφορίες σχετικά με τις ΟΚΠ, τις δραστηριότητές τους και την κρατική χρηματοδότηση που λαμβάνουν (κοινή υπουργική απόφαση 6216/2023). Ενώ τα μητρώα είναι σημαντικά για τη διασφάλιση της διαφάνειας και των κανονισμών για τις ΜΚΟ, πάνω από 300 ΜΚΟ εξέφρασαν ανησυχίες σχετικά με τη νομοθεσία όταν προτάθηκε το 2021, ιδίως για τις βάσεις δεδομένων που εισάγουν πολλές απαιτήσεις εγγραφής. Αυτό θα μπορούσε να αποδυναμώσει και να εμποδίσει το έργο των ΟΚΠ και να δημιουργήσει γραφειοκρατικά βάρη για τις μικρότερες οργανώσεις.

⁸ https://www.civicus.org/documents/reports-and-publications/SOCS/2024/state-of-civil-society-report-2024_en.pdf

⁹ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

Επιπλέον, η ίδια έκθεση για τον αστικό χώρο¹⁰ σημειώνει ότι οι βάσεις δεδομένων δεν αντικαθιστούν άλλα μητρώα και ότι οι οργανώσεις που είναι εγγεγραμμένες σε ένα από τα άλλα μητρώα δεν θα εγγραφούν αυτόματα στο νέο μητρώο. Οι ΟΚΠ θα πρέπει να ακολουθούν όλες τις διαδικασίες εγγραφής και να υποβάλλουν εκ νέου ηλεκτρονική αίτηση κάθε χρόνο για να παραμείνουν εγγεγραμμένες, κάτι που είναι απαραίτητο για την πρόσβαση σε εθνική χρηματοδότηση. Σε ιδιωτική επικοινωνία, το Υπουργείο Πολιτικής Προστασίας και Κλιματικής Κρίσης ανέφερε ότι βρίσκεται στη διαδικασία δημιουργίας του δικού του μητρώου, το οποίο θα αυξήσει τον αριθμό των μητρώων στη χώρα και το διοικητικό βάρος για τις ΟΚΠ.

Χρηματοδότηση της κοινωνίας των πολιτών

Σύμφωνα με την [απάντηση του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Πολιτών του 2022](#) στη διαβούλευση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τα ενδιαφερόμενα μέρη για το κράτος δικαίου στην ΕΕ, μετά τη νέα νομοθεσία που εισήγαγε αυστηρές απαιτήσεις για την εγγραφή των ΜΚΟ, οι ΜΚΟ που δεν μπορούν να εγγραφούν δεν θα μπορούν να έχουν πρόσβαση σε κρατική χρηματοδότηση. Τα κονδύλια από το πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2021-2027 και τη νέα διευκόλυνση της ΕΕ για την ανάκαμψη και την ανθεκτικότητα, τα οποία θα μπορούσαν να στηρίξουν τον τομέα στις δύσκολες στιγμές της πανδημίας, δεν διατέθηκαν για τέτοιους σκοπούς. Το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΕΣΑΑ) της χώρας δεν περιλαμβάνει την κοινωνία των πολιτών ως δικαιούχο, ενώ η κυβέρνηση δεν έχει ακόμη λάβει επαρκή μέτρα για τη συμμετοχή των ΟΚΠ στον σχεδιασμό, την παρακολούθηση και την εφαρμογή των κονδυλίων της ΕΕ, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Οι προκλήσεις χρηματοδότησης εξακολουθούν να επιδεινώνονται για τις ΟΚΠ που εργάζονται με περιθωριοποιημένες και αποκλεισμένες ομάδες. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, η κυβέρνηση καθυστέρησε τη συνέχιση ορισμένων προγραμμάτων εργασίας των ΟΚΠ και τις ανανεώσεις συμβάσεων και πληρωμών, με αποτέλεσμα η Metadrasι, μια οργάνωση που παρέχει υπηρεσίες διερμηνείας σε μετανάστες και πρόσφυγες, να μειώσει τις υπηρεσίες διερμηνείας κατά 80%.¹¹

Λήφθηκαν περιορισμένα μέτρα για τη συμμετοχή των ΟΚΠ στο σχεδιασμό, την παρακολούθηση και την υλοποίηση των κονδυλίων, ιδίως των κονδυλίων της ΕΕ, αγνοώντας τις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ως αποτέλεσμα, η πρόσβαση σε ευκαιρίες κρατικής χρηματοδότησης είναι περιορισμένη και η πληροφόρηση είναι κατακερματισμένη. Οι καθυστερήσεις στη συνέχιση των προγραμμάτων, στις ανανεώσεις των συμβάσεων και στις πληρωμές από την πλευρά της κυβέρνησης είναι συχνό φαινόμενο, αφήνοντας οργανώσεις και ανθρώπους που έχουν ανάγκη σε αβεβαιότητα για μήνες.

Δημόσιος διάλογος και κοινωνικές προκλήσεις

Τάσεις στον δημόσιο διάλογο και κοινωνικές στάσεις για τις ΟΚΠ

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η Ελλάδα έχει συνολικά υποανάπτυκτη κοινωνία των πολιτών. Διάφοροι παράγοντες έχουν προταθεί για να εξηγήσουν γιατί συμβαίνει αυτό ([Huliaras 2020](#)). Ένας

¹⁰ ibid

¹¹ https://civic-forum.eu/wp-content/uploads/2024/05/Civic-Space-Report-2024_ECF.pdf

Βασικός λόγος είναι η κυριαρχία και η επιρροή των πολιτικών κομμάτων, τα οποία διατηρούν οργανωμένες εκπροσωπήσεις στα εργατικά και φοιτητικά σωματεία, ενώ πολλές ΜΚΟ βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε κρατική ή υπουργική χρηματοδότηση (που συχνά συμπληρώνεται από κονδύλια της ΕΕ). Επιπλέον, υπάρχει μια μακρόχρονη παράδοση μιας στενής, κοινοτιστικής αίσθησης εμπιστοσύνης -που συχνά περιορίζεται στα μέλη της ευρύτερης οικογένειας- χωρίς να δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο κοινό καλό, στα μη μέλη της οικογένειας, στο κράτος πρόνοιας ή στην κοινωνία των πολιτών στο σύνολό της. Η κατάσταση αυτή έχει περαιτέρω ρίζες στην κληρονομιά των πελατειακών σχέσεων και των πελατειακών σχέσεων που χρονολογούνται από τη μακρά περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας (1453-1830). Οι κοινωνικές συμπεριφορές και οι αντιλήψεις για τον εαυτό, που διαμορφώνονται από θρησκευτικούς και πολιτιστικούς παράγοντες, έχουν επίσης διαδραματίσει ρόλο. Για παράδειγμα, η κυρίαρχη ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, με τη μυστικιστική, απόκοσμη εστίαση και την ασθενή έμφαση στην ατομικότητα, θεωρείται ότι επηρέασε τις κοινωνικές στάσεις απέναντι στην κοινωνία των πολιτών ([Marangudakis, Rontos, and Xenitidou 2013](#)).

Ωστόσο, η γενική δυσπιστία του κοινού απέναντι στην κοινωνία των πολιτών φαίνεται να έχει αλλάξει σε σημαντικό βαθμό. Για παράδειγμα, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα, το 2008 και στην ερώτηση "μπορούμε να εμπιστευόμαστε ή πρέπει να είμαστε προσεκτικοί απέναντι στους άλλους ανθρώπους" το 59,8% των Ελλήνων απάντησε ότι "πρέπει να είμαστε προσεκτικοί" (σε σύγκριση με τον μέσο όρο 38,8% στην Ευρώπη). Παρόμοιες απαντήσεις ελήφθησαν και στην ερώτηση "Πιστεύετε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι θα προσπαθούσαν να σας εκμεταλλευτούν αν είχαν την ευκαιρία ή θα ήταν δίκαιοι μαζί σας", όπου το 62,1% των ερωτηθέντων απάντησε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι θα προσπαθούσαν να τους εκμεταλλευτούν (σε σύγκριση με το 28,4% στην Ευρώπη). Τέλος, στην ερώτηση "Πιστεύετε ότι οι άνθρωποι βοηθούν συχνά ο ένας τον άλλον ή νοιάζονται κυρίως για τον εαυτό τους", το 58,3% των ερωτηθέντων απάντησε ότι "οι άνθρωποι νοιάζονται περισσότερο για τον εαυτό τους" (σε σύγκριση με το 31,3% στην Ευρώπη).

Πιο πρόσφατα, αντλώντας στοιχεία από την έρευνα 2024 που διεξήγαγε η Dianeosis¹², αν και τα κοινωφελή ιδρύματα και οι ΜΚΟ της Κοινωνίας των Πολιτών - με ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων - διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στην προσπάθεια βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών και των εξειδικευμένων κοινοτήτων που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, ο βαθμός ενημέρωσης σχετικά με τις δράσεις τους καταγράφεται σε χαμηλά επίπεδα, με μια μειοψηφία του κοινού (38,1% έναντι 36,1% το 2018) να δηλώνει ότι έχει επαρκείς γνώσεις για το έργο των κοινωφελών ιδρυμάτων (δηλ. γνωρίζει πολύ και αρκετά τις δραστηριότητές τους). Η ίδια έρευνα διαπίστωσε ότι, ανεξάρτητα από τον βαθμό εξοικείωσης με τη δράση τους, 2 στους 3 Έλληνες (68,7%) αξιολογούν θετικά τα κοινωφελή ιδρύματα. Για όσους γνωρίζουν τη δράση των τελευταίων, το ποσοστό της θετικής αξιολόγησης αυξάνεται στο 82,7% και για όσους εμπιστεύονται τη δράση τους στο 84,5%.

Παραδείγματα εκστρατειών δυσφήμισης και ψηφιακών απειλών

Οι ακόλουθες δύο εξελίξεις είναι ενδεικτικές των προκλήσεων που τίθενται στην κοινωνία των πολιτών:

Ποινικοποίηση και δικαστικές διαδικασίες από τις ελληνικές αρχές κατά των οργανώσεων κοινωνικής οργάνωσης που εργάζονται αλληλέγγυα με τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο

¹² <https://www.dianeosis.org/2024/11/koinonia-twn-politwn-kai-filanthropia-2024/>

Τον Ιανουάριο του 2023, ξεκίνησε η δίκη των ακτιβιστών Sarah Mardini, Seán Binder, Νάσου Καρακίτσου και 21 άλλων εργαζομένων σε ανθρωπιστικές οργανώσεις που συμμετείχαν σε προσπάθειες έρευνας και διάσωσης στο ελληνικό νησί της Λέσβου το 2018. Αντιμετωπίζουν κατηγορίες για κατασκοπεία και πλαστογραφία. Ωστόσο, μετά την έναρξη της δίκης, το ελληνικό εφετείο ακύρωσε την κλήτευση των αλλοδαπών κατηγορουμένων, επικαλούμενο ζητήματα μετάφρασης και έλλειψη σαφήνειας στις κατηγορίες κατασκοπείας. Παρά ταύτα, ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου κατέθεσε αίτηση ακύρωσης κατά της απόφασης του δικαστηρίου. Περαιτέρω έρευνες για τον Μαρντίνι και άλλους εργαζόμενους σε ανθρωπιστικές οργανώσεις βρίσκονται σε εξέλιξη, με πιθανές ποινές έως και 20 έτη.

"Η ποινικοποίηση της αλληλεγγύης αποτελεί σοβαρή ανησυχία στην Ελλάδα και ολόενα και περισσότερο σε ολόκληρη την ΕΕ. Τα θεσμικά όργανα της ΕΕ θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν όλους τους διαθέσιμους μηχανισμούς του κράτους δικαίου για να διασφαλίσουν ότι οι ελληνικές αρχές θα σταματήσουν να στοχοποιούν την κοινωνία των πολιτών και τους ακτιβιστές που υπερασπίζονται τα δικαιώματα των προσφύγων", δήλωσε η Aarti Narsee, υπεύθυνη πολιτικής και συνηγορίας του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Πολιτών.

Προκλήσεις για την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης:

Το CIVICUS Monitor και το Ευρωπαϊκό Φόρουμ Πολιτών (ECF) εκφράζουν την ανησυχία τους για την κλιμακούμενη στοχοποίηση των δημοσιογράφων. Αυτό περιλαμβάνει τις παρακολούθησεις, τη χρήση στρατηγικών αγωγών κατά της δημόσιας συμμετοχής (SLAPPS) και περιοριστικούς νόμους που υπονομεύουν την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης.

Με το πρόσχημα της εθνικής ασφάλειας, η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ) διέταξε συστηματικά παρακολούθησεις εναντίον ερευνητών δημοσιογράφων, ανθρώπων που εργάζονται με πρόσφυγες και άλλων, όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα μετά την τροποποίηση του νόμου για το απόρρητο των επικοινωνιών το 2021. Τουλάχιστον 33 άτομα, μεταξύ των οποίων ο Έλληνας δημοσιογράφος Θανάσης Κουκάκης και αρκετοί άλλοι, μεταξύ των οποίων και πολιτικοί της αντιπολίτευσης, στοχοποιήθηκαν με το παράνομο κατασκοπευτικό λογισμικό Predator στις συσκευές τους. Ο ερευνητής δημοσιογράφος Τάσος Τέλογλου, ο οποίος κάλυψε το συνεχιζόμενο σκάνδαλο του spyware, τέθηκε υπό παρακολούθηση από τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες για "απροσδιόριστους λόγους εθνικής ασφάλειας". Η κυβέρνηση και πιο πρόσφατα ο επικεφαλής εισαγγελέας προσπάθησαν να εμποδίσουν τις προσπάθειες διερεύνησης των παρακολουθήσεων που πραγματοποιούνται από τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες από την Ελληνική Αρχή για την Ασφάλεια των Επικοινωνιών και την Προστασία του Απορρήτου (ΑΔΑΕ), έναν ανεξάρτητο φορέα.

Τον Δεκέμβριο του 2022, το κοινοβούλιο ψήφισε έναν νέο αμφιλεγόμενο κανονισμό που δημιουργεί μια ειδική επιτροπή για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης των διαδικτυακών μέσων ενημέρωσης με τη δημοσιογραφική δεοντολογία και της δίνει την εξουσία να αποκλείει τα διαδικτυακά μέσα ενημέρωσης από την κρατική οικονομική στήριξη και τις κρατικές διαφημίσεις, για διάστημα έως και δύο ετών. Ομάδες για την ελευθερία του Τύπου έχουν εκφράσει ανησυχίες ότι ο νόμος μπορεί να χρησιμοποιηθεί καταχρηστικά για τον αποκλεισμό κριτικών μέσων ενημέρωσης από τη λήψη κρατικών διαφημιστικών εσόδων.

Στην έκθεσή της για το Κράτος Δικαίου 2023 για την Ελλάδα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συνέστησε στην κυβέρνηση να προωθήσει τη διαδικασία υιοθέτησης μη νομοθετικών εγγυήσεων και να ξεκινήσει τη νομοθετική διαδικασία για την προστασία των δημοσιογράφων. Καμία πρόοδος δεν σημειώθηκε ως προς αυτό, καθώς συνεχίστηκαν οι επιθέσεις, η αδύναμη νομική προστασία, η παρακολούθηση, οι καταχρηστικές στρατηγικές αγωγές κατά δημοσιογράφων και φορέων της κοινωνίας των πολιτών και η κυβερνητική παρέμβαση στο τοπίο των μέσων ενημέρωσης. Ενώ η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (ΕΥΠ) ξεκίνησε έρευνα για τη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Pegasus κατά δημοσιογράφων, ακτιβιστών και πολιτικών της αντιπολίτευσης, η πρόοδος ήταν αργή και δεν ασκήθηκαν κατηγορίες. Αντιθέτως, η κυβέρνηση παρεμπόδισε τις έρευνες.

Σύμφωνα με το Human Rights Watch (Greek Surveillance Lawsuit Aims to Silence Journalism - Reform Needed to Tackle Threat to Media Freedom), της Eva Cossé, στις 5 Δεκεμβρίου, δικαστήριο της Αθήνας θα εκδικάσει αγωγή για δυσφήμιση εναντίον δημοσιογράφων που αποκάλυψαν την κρατική παρακολούθηση από τις ελληνικές αρχές. Η υπόθεση, την οποία έχει ασκήσει ο Γρηγόρης Δημητριάδης, ανιψιός του Έλληνα πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη, εντάσσεται στην κατηγορία των υποθέσεων που αναφέρονται ως "στρατηγικές αγωγές κατά της συμμετοχής του κοινού" (SLAPPs), των οποίων πρωταρχικός σκοπός είναι η αποτροπή της κριτικής δημοσιογραφίας.

Ο Δημητριάδης κατέθεσε τη μήνυση κατά της εφημερίδας "ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ", τριών στελεχών της και των δημοσιογράφων Νικόλα Λεοντόπουλου, Θωδωρή Χονδρογιάννου και Χριστόφορου Κάσδαγλη από το ερευνητικό δίκτυο Reporters United. Προηγουμένως είχε ασκήσει μήνυση κατά της EfSyn, των Reporters United και των Λεοντόπουλου και Χονδρογιάννου, καθώς και του δημοσιογράφου Θανάση Κουκάκη. Το δικαστήριο απέρριψε εκείνη την υπόθεση τον Οκτώβριο, επικαλούμενο την αξία του δημόσιου συμφέροντος και την αλήθεια του ρεπορτάζ των δημοσιογράφων.

Και οι δύο υποθέσεις απορρέουν από τις έρευνες των δημοσιογράφων σχετικά με το σκάνδαλο παρακολούθησης "Predatorgate", το οποίο αφορά τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού για την παραβίαση των συσκευών πολιτικών προσώπων, επιφανών επιχειρηματιών και δημοσιογράφων, που φέρεται να έγινε από τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες και κατόπιν άμεσων εντολών από το γραφείο του πρωθυπουργού. Στις επιπτώσεις του σκανδάλου, ο Δημητριάδης παραιτήθηκε από τη θέση του γενικού γραμματέα στο γραφείο του πρωθυπουργού και από τον ρόλο του στην εποπτεία της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών, ΕΥΠ). Τώρα, παρά την απόρριψη της προηγούμενης υπόθεσης, ο Δημητριάδης προσφεύγει εκ νέου στο δικαστήριο ζητώντας αποζημίωση ύψους 3,3 εκατομμυρίων ευρώ και την αφαίρεση των άρθρων που τον εμπλέκουν στο σύστημα παρακολούθησης.

Οι νομικές ενέργειες του Δημητριάδη εναντίον όσων αποκάλυψαν το σκάνδαλο έρχονται εν μέσω αυξανόμενων ανησυχιών σχετικά με την ατιμωρησία στην Ελλάδα για όσους ευθύνονται για παράνομες παρακολουθήσεις πολιτών. Τον περασμένο Ιούλιο, ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου απάλλαξε όλες τις ελληνικές κρατικές υπηρεσίες και τους αξιωματούχους από την ευθύνη για τη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator, παρά τις τεκμηριωμένες αποδείξεις για την εμπλοκή τους, συμπεριλαμβανομένων των πορισμάτων από έρευνα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Αυτό εγείρει σοβαρές ανησυχίες ότι οι ελληνικές αρχές δίνουν προτεραιότητα στην προστασία όσων βρίσκονται στην εξουσία έναντι της λογοδοσίας.

Σύμφωνα με την HRW, οι υποθέσεις του Δημητριάδη αναδεικνύουν την επείγουσα ανάγκη η ελληνική κυβέρνηση να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία των δημοσιογράφων από τον

νομικό εκφοβισμό, μεταξύ άλλων με τη θέσπιση ισχυρής νομοθεσίας κατά του SLAPP. Μια τέτοια νομοθεσία έχει συμφωνηθεί σε επίπεδο ΕΕ τον Νοέμβριο του 2023. Η κυβέρνηση θα πρέπει επίσης να διασφαλίσει τη διαφάνεια και τη λογοδοσία σχετικά με τα σκάνδαλα παρακολούθησης.

Συμμετοχικές διαβουλεύσεις

Άμεσες εμπειρίες και αντιλήψεις επαγγελματιών και ακτιβιστών των ΟΚΠ

Ερώτηση για συνεντεύξεις:

1. Μπορείτε να περιγράψετε το σημερινό νομικό και πολιτικό περιβάλλον που επηρεάζει τις ΟΚΠ στη χώρα σας;
2. Έχετε αντιμετωπίσει συγκεκριμένα περιστατικά απειλών ή επιθέσεων κατά του οργανισμού σας; Παρακαλώ περιγράψτε.
3. Ποιες είναι οι κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο οργανισμός σας για τη διατήρηση του αστικού χώρου;
4. Ποιες στρατηγικές και πρακτικές ήταν αποτελεσματικές για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων;
5. Πώς επηρεάζει το κράτος και το εθνικό νομικό πλαίσιο τις δραστηριότητες και τις λειτουργίες του οργανισμού σας;

Ερωτήσεις για ομάδες εστίασης:

1. Μπορείτε να μοιραστείτε μια προσωπική εμπειρία κατά την οποία αντιμετωπίσατε μια σημαντική πρόκληση ενώ εργάζεστε στον χώρο των πολιτών;
2. Πόσο ασφαλής και ενδυναμωμένος αισθάνεστε στις δραστηριότητές σας ως πολίτης;
3. Τι είδους νομική και οικονομική υποστήριξη έχετε λάβει και πόσο αποτελεσματική ήταν;
4. Έχετε αισθανθεί ποτέ ότι η ελευθερία της έκφρασής σας έχει τεθεί σε κίνδυνο; Πώς το αντιμετωπίσατε;

5. Ποια ψηφιακά εργαλεία χρησιμοποιείτε για τον ακτιβισμό σας και ποιες προκλήσεις έχετε αντιμετωπίσει;

Βασικά ευρήματα από συνεντεύξεις και ομάδες εστίασης

Κατανομή του προφίλ των ερωτηθέντων (αριθμός ερωτηθέντων ανά ηλικιακή ομάδα, ταυτότητα φύλου, ρόλος/επάγγελμα, τομέας εργασίας)

Ανταποκρινόμενος/η	Ηλικιακή ομάδα	Ταυτότητα φύλου	Ρόλος	Τομέας εργασίας
No1	50-60	Άντρας	Ιδρυτής και διευθυντής ΜΚΟ	Ανθρώπινα δικαιώματα
No2	30-45	Γυναίκα	Υπεύθυνη για την προστασία των παιδιών	Προστασία των παιδιών
No3	30-45	Γυναίκα	Εκπαιδευτρια, Διαχείριση και Ανάπτυξη	Ισότητα των φύλων
No4	30-45	Γυναίκα	Διαχείριση έργων	Ένωση νέων που αγωνίζεται για τις οικουμενικές ανθρώπινες αξίες, την ειρήνη, την πρόοδο, την ευημερία και την προστασία του περιβάλλοντος.

No5	30-45	Γυναίκα	Διαχείριση έργων	Προστασία των νέων και ισότητα των φύλων
No6	30-45	Άντρας	Ιδρυτής, Διαχειριστής Έργων και Ανάπτυξης	Παρακολούθηση του Κοινοβουλίου και ενίσχυση της δημοκρατίας
No7	30-45	Γυναίκα	Διαχειρίστρια έργου/ερευνήτρια	Ανθρώπινα δικαιώματα
No8	40-55	Άντρας	Διαχειριστής έργου	Προστασία των παιδιών
No9	25-35	Άντρας	Εργαζόμενος πρώτης γραμμής	Διαχείριση κρίσεων και κοινωνική υποστήριξη
No10	35-50	Άντρας	Διαχείριση και ανάπτυξη έργων	Ισότητα των φύλων
No11	35-50	Γυναίκα	Διαχείριση έργου/ Σύμβουλος	Προστασία των παιδιών
No12	50-65	Άντρας	Κοινωνικός λειτουργός	Προστασία παιδιών και προσφύγων
No13	25-35	Γυναίκα	Διαχειρίστρια έργου/ερευνήτρια	Νεολαία και ρατσισμός
No14	25-35	Αρσενικό	Διαχειριστής έργου/ερευνητής	Νεολαία και ρατσισμός
No15	25-35	Αρσενικό	Διαχειριστής έργου/ερευνητής	Προστασία των προσφύγων

Κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο εργάζονται οι ερωτηθέντες

Καθένας από τους ερωτηθέντες δραστηριοποιείται σε διάφορους τομείς, καθένας από τους οποίους αντιμετωπίζει σημαντικές και μοναδικές προκλήσεις τις τελευταίες δεκαετίες.

Πτυχές στις οποίες η στένωση του αστικού χώρου είναι πιο έντονη

Ο περιορισμός του χώρου των πολιτών στην Ελλάδα είναι πιο έντονος σε συγκεκριμένους τομείς, οι οποίοι φαίνεται να αγγίζουν αμφιλεγόμενα και διχαστικά ζητήματα. Ως εκ τούτου, και με βάση τις μαρτυρίες των φορέων που ερωτήθηκαν, οι επαγγελματίες και οι ακτιβιστές που αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες προκλήσεις είναι αυτοί που ασχολούνται με τρία σε γενικές γραμμές θέματα:

- (i) προστασία των προσφύγων,
- (ii) θέματα που σχετίζονται με την ισότητα των φύλων και
- (iii) την παρακολούθηση των δημοκρατικών διαδικασιών.

Οι πολιτικοί φορείς που συμμετέχουν σε αυτές έχουν βιώσει τη στένωση του χώρου τους και τον περιορισμό του αντίκτυπού τους:

- πραγματική κρατική παρέμβαση για την προσβολή του έργου και της φήμης τους (SLAPPs),
- συνολική έκφραση της κρατικής καχυποψίας και του δισταγμού να συνεργαστεί με την κοινωνία των πολιτών ευρύτερα,
- πολιτικές/κοινωνικές αντιδράσεις (με τη μορφή ρητορικής μίσους, διαδηλώσεων, επιθέσεων κ.λπ.), που προέρχονται κυρίως από την ακροδεξιά πλευρά του πολιτικού φάσματος.

Έκταση του αντίκτυπου του νομικού και δικαστικού τομέα στις δραστηριότητες των ερωτηθέντων

Οι απόψεις των ερωτηθέντων ήταν διαφορετικές γύρω από το ζήτημα του αντίκτυπου της νομικής σφαίρας στις δραστηριότητές τους, με βάση τον βαθμό στον οποίο οι τελευταίοι έχουν κινήσει πραγματικές νομικές διαδικασίες εναντίον τους. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, φαίνεται ότι οι ακτιβιστές και επαγγελματίες των οποίων το έργο έχει παρεμποδιστεί πιο σημαντικά από τη νομική σφαίρα είναι εκείνοι που δραστηριοποιούνται στα δικαιώματα των προσφύγων, και οι οποίοι έχουν καταγγείλει και αποκαλύψει ορισμένες πρακτικές του ελληνικού κράτους που παραβιάζουν το διεθνές δίκαιο και τα ανθρώπινα δικαιώματα (κυρίως τις επαναπροωθήσεις, καθώς και τα ναυάγια που μεταφέρουν μετανάστες/πρόσφυγες εντός των ελληνικών θαλάσσιων συνόρων).

Οι φορείς της κοινωνίας των πολιτών που δραστηριοποιούνται σε άλλους τομείς δεν έχουν αντιμετωπίσει πραγματικές επιθέσεις από το δικαστικό σύστημα. Αντιθέτως, επέλεξαν να αναλάβουν οι ίδιοι ορισμένες υποθέσεις ενώπιον εθνικών και διεθνών δικαστηρίων, γύρω από διάφορα ζητήματα (συκοφαντική δυσφήμιση, ελευθερία της έκφρασης, ΓΚΠΔ και προστασία των παιδιών κ.λπ.)

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι κανένας από τους ερωτηθέντες ή οι οργανώσεις τους δεν λαμβάνουν νομική υποστήριξη. Στις περισσότερες περιπτώσεις, βασίζονται σε δικηγόρους που είτε εργάζονται στην οργάνωσή τους είτε σε φίλους/γνωστούς που είναι πρόθυμοι (συχνά αφιλοκερδώς) να βοηθήσουν στην εκτέλεση νομικών εργασιών και να τους εκπροσωπήσουν (είτε σε εθνικά είτε σε διεθνή δικαστήρια, όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων).

Τρόποι με τους οποίους οι ερωτώμενοι επηρεάζονται από κυβερνητικές ή τοπικές πολιτικές και πώς αυτές επηρεάζουν την κοινωνία

Οι κυβερνητικές πολιτικές, η νομοθεσία και γενικότερα οι κρατικές συμπεριφορές που φαίνεται να εμποδίζουν τις δραστηριότητες των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών μπορούν να περιοριστούν σε:

- συγκεχυμένη νομοθεσία γύρω από τους κανόνες που διέπουν το οικονομικό και νομικό τους καθεστώς
- γραφειοκρατικά εμπόδια
- έλλειψη συνεκτικού εθνικού σχεδίου δράσης και ορισμών του ρόλου και του σκοπού των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών
- έλλειψη χρηματοδότησης και γενικά η συνεχής πρόκληση της εξεύρεσης πηγών χρηματοδότησης (είτε ιδιωτικών είτε δημόσιων).
- καχυποψία που εκφράζεται τόσο από κρατικούς φορείς όσο και από το κοινό σχετικά με τους στόχους και το καθεστώς των ΟΚΠ στη χώρα.

Συμπεράσματα και συστάσεις

Περίληψη των βασικών ευρημάτων

Ο χώρος στον οποίο δραστηριοποιείται η κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα παραμένει δύσκολος. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέφρασε ανησυχίες σχετικά με την κατάσταση της κοινωνίας των πολιτών στην περσινή της έκθεση για το κράτος δικαίου. Τόσο οι λεκτικές όσο και οι σωματικές επιθέσεις κατά των ΟΚΠ και των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως εκείνων που εργάζονται για τη μετανάστευση, συνεχίστηκαν τα τελευταία χρόνια. Ενώ το 2023 δεν έχουν αναφερθεί νέες σημαντικές περιπτώσεις, παρόμοιες επιθέσεις είναι πιθανό να σημειωθούν στο μέλλον, καθώς η εχθρική ρητορική των αρχών κατά των ΟΚΠ και των μεταναστών δεν έχει σταματήσει. Όλα αυτά λαμβάνουν χώρα, ωστόσο, σε ένα πλαίσιο όπου ο αριθμός των ΟΚΠ φαίνεται να αυξάνεται, ιδίως καθώς η στάση του κοινού απέναντί τους φαίνεται επίσης να έχει γίνει πιο εμπιστευτική και να γνωρίζει τη συμβολή και τις προσπάθειές τους.

Συστάσεις για τη βελτίωση του πολιτικού χώρου και την προστασία των ΟΚΠ

Ορισμένες συστάσεις σύμφωνα με τις συμμετοχικές διαβουλεύσεις περιλαμβάνουν:

- την οργάνωση ενός πολύ καλύτερου κοινωνικοοικονομικού πλαισίου, στο οποίο οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών θα μπορούν να συνυπάρχουν πολύ πιο αρμονικά και με πολύ πιο διαφανείς τρόπους.
- διάλογο μεταξύ των ΜΚΟ, του κράτους και της υπόλοιπης κοινωνίας.
- περαιτέρω εργασία όσον αφορά τους ορισμούς.
- οι ΜΚΟ να έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο και να ανοίξουν τη βάση των μελών τους.
- απλούστευση κάποιων εργασιών, όπως οι γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Παραρτήματα

Υπογεγραμμένα έντυπα συγκατάθεσης από συμμετέχοντες/ουσες

Για λόγους συμμόρφωσης με τον ΓΚΠΔ, τα έντυπα συγκατάθεσης δεν αποτελούν μέρος της παρούσας έκθεσης. Τα έγγραφα αυτά φυλάσσονται με ασφάλεια στα αρχεία του ΚΜΟΠ και μπορούν να διατεθούν κατόπιν αιτήματος, εάν χρειαστεί.

